

PAMÁTKY SECESE A 20. STOLETÍ

Architektura secese a 20. století v Českých zemích

Společným znakem pojetí architektury **konce 19. a počátku 20. století** v celé Evropě (i v severní Americe) je odklon od historismu. Přes veškeré společné znaky se celá architektura tohoto období člení na četné koncepce, které jsou typické pro různé architekty. Pro tuto tvorbu je tedy příznačný individualismus.

Časově lze v tomto období přibližně rozlišit:

1. Secese 1890 – 1905
2. Individualistická moderna 1905 – 1914

Toto rozlišení nelze však akceptovat doslovně, protože secesní stavby vznikaly v Evropě ještě v průběhu 1. světové války.

Secesní architektura usilovala o tvorbu nového slohu, což se však projevilo zejména jen ve vnější formě, půdorysy staveb se v podstatě neměnily, lze tedy secesi nazvat **slohem dekorativním**. Vznikají nové tvary rostlinného charakteru, tvary oken a dveří mají zaoblené rohy, výplně připomínají plaménce nebo tvary z živé přírody. Rovněž horní obrys stavby bývá zvlněný nebo obloučkový. Půdorys však zůstává pravouhlý.

Konstrukce:

Secesní tvary však souvisejí – a to je pozitivní přínos – s materiálem a konstrukcí stavby. Časté je použití železa, secesně ztvárněného. Vyskytuje se zejména na zábradlích balkonů, na mřížích nebo na silně vyložených římsách se skleněnou výplní. Oblíbené jsou živě barevné keramické obkladačky. Nejdůležitější je, že období secese spadá první užití železobetonu v pozemním stavitelství.

Architektura individualistické moderny se nevyznačuje jednotnými formálními znaky, rámcově lze pozorovat volné, podle účelu (nikoliv podle formy) řešené půdorysy, asymetrické kompozice hmot a asymetrické členění průčelí. Osobitost je velmi ceněná, proto název „individualistická“ moderna.

Výrazným architektem, jehož počáteční tvorba spadá do tohoto období, byl brněnský rodák Adolf Loos, který zásadně popíral jakýkoliv historismus a zejména jakékoliv použití ornamentu a nekompromisně prosazoval podřízení formy účelu stavby a pravosti materiálu. Nepovažoval architekturu za umění, ale pouze za techniku. Převážná většina jeho staveb byla realizována ve Vídni (Looshaus).

V Českých zemích se vývoj neliší od vývoje v ostatních vyspělých zemích. Lze pozorovat výskyt všech odstínů secese i individualistické moderny. Navíc se u nás vyskytuje kubismus, který je zcela unikátní a vymyká se oběma směrům.

Z významných představitelů **secesní architektury** lze uvést Antonína Balšánka, jehož Obecní dům v Praze je výraznou ukázkou tvorby této doby. Výraznou osobností byl Josef Fanta, jehož Mohyla míru u Slavkova je mimo jiné kvality vyznačuje i velmi zdařilým zasazením do terénu. Největší postavou této doby byl však slovenský architekt Dušan Jurkovič, který tvořil i v Českých zemích. Jedno z vrcholných děl je lázeňský dům v Luhačovicích, kde jsou aplikovány i některé prvky anglické moderny (hrázdění horního patra), které je však velmi zdařile včleněno do celkového konceptu budovy. Výtvarná výzdoba barevnými obkladačkami se barvou i tvarem přizpůsobuje výtvarnému výrazu lidové tvorby.

Secesi postupně vystřídala **moderna**, jejímž představitelem byl Jan Kotěra, jehož stavby, kromě pražských domů, vznikaly v Hradci Králové a Prostějově. V jeho některých dílech jsou již patrné kubistické prvky (Všeobecný penzijní ústav v Praze). Průčelí staveb je zpravidla hladké, bez dekorací, časté je použití režného zdiva.

Vývoj české moderny byl kolem roku 1910 nahrazen **českým kubismem**, který trval přibližně do konce 1. světové války. Český kubismus vznikl pod vlivem kubistického malířství a sochařství. Vyskytoval se pouze u nás, zejména v Praze. Ztvárnění kubistické stavby se vyznačovala různým zkosením hmot, zalamováním oken a dveří, obecně zálibou v diamantových tvarech a diagonálním členění. Hlavním představitelem byl Josef Gočár, jehož dům U černé matky Boží v Praze velmi dobře

zapadá do barokního sousedství svým dynamismem. Typické budovy téhož architekta vznikly v Bohdanči a v Brně.

Další etapa české architektury 20. století začíná brzy **po ukončení 1. světové války 1918**, se vznikem samostatného státu a s tím souvisejícím rozmachem stavební činnosti. Architektura meziválečného období odpovídala vývoji architektury v západní a střední Evropě a lze ji rozčlenit přibližně do těchto skupin:

1. Dekorativismus (1920 – 1923)
2. Tradiční koncepce (1920 – 1938)
3. Moderní architektura – souběžně s tradiční – (1923 – 1938).

Dekorativismus a tradiční koncepce mají ráz národní, moderní architektura naproti tomu je rázu mezinárodního. Moderní architektura předválečného Československa měla vysokou úroveň a uznávanou mezinárodní pověst.

Dekorativismus

V posledních letech svého trvání pozbyval český kubismus své formální důslednosti a přerůstal v tzv. rondokubismus, později dekorativismus. Podstata dekorativismu je zcela formální, dekorace se omezují na průčelí, celková skladba a konstrukce jsou tradiční. Typickými stavbami jsou budova Legiobanky v Praze (Gočár), pojišťovna Réunione Adriatica v Praze a krematorium v Pardubicích (Pavel Janák).

Tradiční koncepce

Tradiční koncepce je představována škálou více méně klasicistních budov, která přechází až k monumentálnímu pojetí 30. let. V tomto stylu byly budovány státní budovy, finanční ústavy a kulturní stavby.

Za nejvýznamnějšího představitele tohoto stylu lze považovat Josipa Plečnika, který byl prvním architektem hradu po roce 1918.

Moderní architektura

Moderní architektura kladla hlavní důraz na zavádění nových konstrukcí, což v té době znamenalo užití ocelových nebo železobetonových skeletů. Důležitým požadavkem bylo zdůraznění konstrukce. Stavby se vyznačovaly jistým technicistním pojetím, pásovými okny, plochými střechami, hladkými plochami průčelí. Další zásadou bylo, že projekt stavby musí vycházet z jejího provozu, vzhled je pak výsledkem řešení. Objevuje se přirovnání budovy ke stroji, dobře provozně řešená budova (tak jako dobře řešený stroj) musí působit svou účelností esteticky.

Mezi architekturou tradiční a moderní není přesné dělítko, což ukazuje tvorba Josefa Gočára v Hradci Králové po roce 1920. Jeho stavby z té doby mají uvolněnou kompozici, plocha průčelí je nečleněná, ale zůstává režné zdívo.

Kromě pražských staveb tohoto období se četné realizace soustředily v Brně, které se stalo významným centrem meziválečné architektury. K nejznámějším architektům, jejichž stavby byly realizovány mimo jiné i v Brně, patří Bohuslav Fuchs, Bedřich Rozehnal, Arnošt Wiesner a další.

V meziválečném období byli cizí architekti v Československu výjimkou. Kromě Adolfa Loose, který navrhoval stavbu Mullerovy vily v Praze, to byl Ludwig Mies van der Rohe, jehož vila Tugendhat v Brně z roku 1930 je památkou světového významu.

Významu rovněž nabylo rostoucí průmyslové město Zlín, kde se budovaly soubory rodinných domů i velkých budov občanského vybavení a to s použitím jednotného konstrukčního skeletového systému a sjednocené architektonické formy s použitím režného zdíva.

Vývoj architektury té doby ukončila 2. světová válka, po které následovalo období pro architektonickou tvorbu nepříznivé. Přesto vzniklo několik významných staveb, ke kterým lze přiřadit výstavbu dalších pavilonů brněnského výstaviště, zejména konstrukčně odvážnou kruhovou stavbu pavilonu „Z“.

Umění secese a 20. století v Českých zemích

Architektonickému pojetí odpovídá i výtvarná tvorba, která je ovlivněna idealismem. Dobový idealismus i rozvíjející se psychologie podporují výskyt symbolů, proto se pro celou tuto tvorbu ujal název **symbolismus**. Novým výtvarným odvětvím se staly plakáty.

Kubismus v malířství a sochařství je dalším směrem té doby. Vycházel ze snahy zobrazovat svět jako celek složený z prostorových, plastických, barevných strukturálních složek. Předměty nejsou zobrazovány z jednoho stanoviska, zobrazované objekty jsou rozloženy na půdorys a pohledy, které se prostupují. Perspektiva odpadá.

Za největšího malíře české secese lze považovat Jana Preislera, jehož tvorba je symbolická a elegicky zasněná. Typickým malířem, jehož práce daleko přesáhla naše území, byl Alfons Mucha. Osobitá byla forma grafických prací vynikajícího portretisty Maxe Švabinského. Z českých kubistických malířů vyniká Bohumil Kubišta, pro české sochařství jsou typické práce Ladislava Šalouna (pomník M. Jana Husa v Praze), expresivní jsou sochy s náboženskou tematikou od Františka Bílka. Pro vývoj české plastiky té doby je určující Otto Gutfreund.

V poválečném období po roce 1918 se objevují tendence sblížení umění se životem, častým tématem jsou náměty ze života na periferiích. Typická je forma zkratky a zanedbání detailu. Osobité je pojetí Václava Špály. Naopak poetická díla jsou z tvorby Jana Zrzavého, převážně ve Francii vznikaly obrazy Otakara Kubína. Surrealismus není u nás příliš častý, představiteli tohoto směru jsou Josef Šíma, Jindřich Štýrský a Toyen (Marie Čermínová). Abstraktní malbu reprezentují díla Františka Kupky. Existuje však i směr pokračující v tradicích realismu, představovaný zejména krajinářskou tvorbou (Vojtěch Sedláček).

Jihomoravský kraj

Meziválečná moderní architektura v městě Brně dosahovala mezinárodní úrovně, kromě domácích architektů se zde uplatňovali i architekti zahraniční. Ukázkou této tvorby je vila Tugendhat, která byla zapsána jako jedna z mála moderních staveb na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví.

Jarůškův dům, Brno, okres Brno

Dům z let 1909-10 je ukázkou tvorby Josefa Gočára ve stylu vídeňské geometrické secese. Průčelí domu má v centrální části dvojici sloupů, která nese arkýř krytý černou keramikou. Dům byl projektován jako bytový, veřejnosti není běžně přístupný.

<http://kralovopolebrno.cz>

Vila Tugendhat, Brno, okres Brno

Funkcionalistická stavba z let 1929-30 od Ludwiga Mies van der Rohe je jedním ze základních děl světové moderní architektury. Jednoduchý prostorový bezchodbový dům je příkladem nového pojetí interiéru i celkové dispozice. Ústřední prostor vily je dělen pouze náznakově kulisovými stěnami.

Do zahrady, umístěné ve svažitém terénu, se pokoj otvírá velkými okny.

Objekt je ve správě Muzea města Brna. Připravuje se rozsáhlá rekonstrukce. V současné době je vila veřejnosti přístupná.

www.archiweb.cz

Dětská nemocnice v Brně-Černá Pole, Brno, okres Brno

V době svého vzniku v letech 1946-52 patřila stavba, která je dílem prof.B. Rozehnal a je jednou z posledních funkcionalistických staveb u nás, k nejlépe řešeným nemocničním areálům. Dominantu vzájemně propojených pavilonových křídel tvoří čtyřpatrová budova se střešní terasou a lodžemi. Nemocnice slouží původnímu účelu, je veřejností přístupná.

www.brno.cz

www.sever.brno.cz

Pavilon „Z“ a další pavilony na výstavišti, Brno, okres Brno

Železobetonový válcový pavilon „Z“ z let 1958-59 je umístěn na výstavišti z roku 1928. Kopule je zastřešena konstrukcí z ocelových trubek. Z dalších staveb vyniká pavilon města Brna (Bohuslav Fuchs). Výstaviště slouží své původní funkci. Mimo výstavní akce jsou pavilony uzavřeny.

www.brno.cz

Lázně v Zábrdovicích, Brno, okres Brno

Areál lázní a koupaliště se systémem otevřených bazénů z roku 1932 byl postaven dle projektu Bohuslava Fuchse. Letní koupaliště je funkční, po rekonstrukci. Budovy lázní nejsou využívány, nejsou přístupné.

www.brno.cz

Mohyla Míru, Prace, okres Brno venkov

Památník bitvy tří císařů na slavkovském bojišti byl vybudován v letech 1910 – 1911 (J. Fanta)

www.czecot.czom

Královéhradecký kraj

Hradec Králové je městem, jehož vzhled je do značné míry charakterizován stavbami moderní architektury. městske muzeum v Hradci králové bylo prohlášeno národní kulturní památkou.

Městské muzeum, Hradec Králové, okres Hradec Králové

V budově muzea od Jana Kotěry z let 1909-1913 se slučuje progresivní výtvarné pojetí hmotové a prostorové sklady s dokonalým vyřešením vnitřního prostoru. Stavba náleží k nejvýznamnějším mezníkům v dějinách české novodobé architektury. Průčelí je zdobeno symbolickými postavami Historie a Průmyslu.

www.pruvodce.com

Areál škol, Hradec Králové, okres Hradec Králové

Areál škol z let 1923-27 tvoří několik školních budov. Koželužská škola s prvky art-déco, střízlivá budova gymnázia se sochou Vítěze od J. Štursy. Další školní pavilony a mateřská škola má již funkcionalistické rysy.

www.kralovehradecko-info.cz

Wenkeův dům, Jaroměř, okres Náchod

Stavba z let 1909-10 má železobetonovou konstrukci. Uliční průčelí je zakončené mohutnou římsou, skleněné tabule jsou kombinovány s keramikou, mosazí a měděnými pláty. Původní obchodní funkce je změněna na městské muzeum.

www.volny.cz/kamil.fris/muzeum-jaromer

Pardubický kraj

Krematorium v Pardubicích je ojedinělou ukázkou typického českého stylu – rondokubismu.

Lázeňský pavilon, Lázně Bohdaneč, okres Pardubice

Jedna z nejvýznamnějších staveb českého kubismu z let 1912-13. Z převýšené střední části vybíhají dvě nízká symetrická křídla. Přístavba mansardového patra je z pozdější doby.

www.sweb.cz

Krematorium, Pardubice, okres Pardubice

Budova krematoria z let 1921-23 ve stylu výrazného národního dekorativismu. Dekor průčelí i interiéru tvoří barevné geometrické obrazce. V průčelí tympanonu je umístěno kruhové okno.

www.mesto-pardubice.cz

www.vitejte.cz

Moravskoslezský kraj

V kraji byly v období mezi válkami budovány významné stavby obchodních domů.

Obchodní dům, Opava, okres Opava

Obchodní dům Breda a Einstein, kdysi největší stavba svého druhu ve střední Evropě z let 1927-30 je příkladem architektonického expresionismu. Stavba je členěna štíhlými pilastry a je ukončena lunetovou římsou. Interiéru dominuje kruhová schodišťová hala s kopulí. Objekt slouží svému původnímu účelu, je běžně přístupný.

www.opava-city.cz

Obchodní dům, Ostrava, okres Ostrava

Obchodní dům Bachner je dílem berlínského architekta Mendelssona z roku 1933. Nárožní budova s hladkými fasádami krytými kamennými deskami je příkladem dynamického expresionismu. Původní interiéry se nedochovaly.

Dům složí původnímu účelu, je běžně přístupný.

www.ostravainfo.cz

Vila ve Slezské Ostravě, Ostrava, okres Ostrava

Působivá Liskova vila z let 1935-36 patří k funkcionalistickým stavbám s romanizujícími prvky (kyklopské zdivo). Rozlehlý obývací pokoj se otevírá prosklenou stěnou do zahrady.

Olomoucký kraj

Komplex Priessnitzových lázní v Jeseníku s dominantní hlavní budovou je klasickou ukázkou historického lázeňského areálu.

Vila F. Kovářika, Prostějov, okres Prostějov

Kovářikova vila z roku 1910 je příkladem architektonické moderny. Vstup je otevřen do čestného dvora. V interiéru se dochovala část původního vybavení. V objektu je galerie a čajovna, je veřejně přístupný.

www.mestopv.cz

Sanatorium, Jeseník, okres Jeseník

Priessnitzovo sanatorium z let 1909-10 je mohutná trojpatrová budova s lodžemi a nižšími křídly se secesními detaily. Hale dominuje spirálové schodiště. Objekt složí účelům lázeňství, je veřejnosti přístupný.

www.priessnitz.cz

Zlínský kraj

V kraji se nacházejí unikátní soubory staveb architekta Jurkoviče, areál Pusteven je národní kulturní památkou.

Urbanistický komplex, Zlín, okres Zlín

Ve 20. a 30. letech 20.století byl ve Zlíně realizován jeden z nejdůležitějších urbanistických komplexů v Evropě. Tovární budovy, školy administrativní budovy a zástavba rodinných domků se zahrádkami je konstrukčně inspirována výstavbou v USA. Hlavními dominantami jsou Společenský dům a sedmnáctipatrová budova administrativy.

www.mestozlin.cz

www.oczlin.cz

Lázeňské stavby, Luhačovice, okres Zlín

Soubor lázeňských budov a domů arch. Dušana Jurkoviče z let 1901-04, citlivě zasazený do krajiny, má unikátní folklórní a secesní dekor a výraznou barevnost. Budovy slouží původnímu účelu a jsou veřejnosti přístupné. Výjimku tvoří Sluneční lázně, které postupně chátrají a nejsou již desetiletí využívány.

www.luhacovice.cz

Pustevny, Prostřední Bečva, okres Vsetín

Dřevěné budovy Libušín a Maměnka, navržené D.Jurkovičem v duchu valašské a slovenské lidové architektury se secesními prvky, byly postaveny v letech 1891-98. Areál doplňuje stará pustevna a dřevěná zvonička, lidová stavba z konce 19.století. Areál slouží rekreačním účelům, je veřejnosti přístupný.

www.pustevny.cz

Plzeňský kraj

Vila je situována v památkové zóně Lochotín a je součástí pozoruhodného souboru secesních a funkcionalistických vil..

Kestřánkova vila, Plzeň, okres Plzeň

Jedna z prvních secesních vil u nás z let 1897-98. Dominantou je schodišťová věž. Charakter stavby dotváří štukový dekor s plastikou dudáka.

cs.wikipedia.org

www.kr-plzensky.cz

Liberecký kraj

Unikátní ukáзка moderní poválečné architektury - vysílač na Ještědu - je jako jedna z mála staveb té doby prohlášena národní kulturní památkou.

Obchodní dům, Liberec, okres Liberec

Obchodní dům Baťa z let 1930-31 je vysoká budova s pásovými okny probíhajícími přes zaoblené nároží.

Vysílač s hotelem, Liberec, okres Liberec

Známa stavba věže na vrcholku Ještědu z let 1963-71 získala i mezinárodní ocenění. Věž má kuželovitý tvar. Plášť ocelové kostry tvoří síť z laminátových táhel krytá panely. Objekt je funkční, veřejnosti přístupný.

www.rozhlednyunas.cz

www.hrady.cz

Kostel, Jablonec nad Nisou, okres Jablonec nad Nisou

Starokatolický kostel Povýšení sv. Kříže z let 1901-03 je významnou secesní sakrální stavbou u nás. Ke kostelu přimyká vysoká zvonice. Portál a interiér je vyzdoben štukami s rostlinným dekorem.

Ve svahu nad kostelem je skupina **secesních vil**.

Kostel je funkční, přístupný.

www.jablonec.cz

www.relaxace.com